

Шифр: зелені шпалери

**«Соціально-педагогічні засоби профілактики булінгу у шкільному
середовищі»**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ	6
1.1. Шкільний булінг як соціально-педагогічний феномен: зарубіжний та вітчизняний досвід.	6
1.2 Нормативно-правове забезпечення протидії булінгу	11
Висновки до першого розділу.....	14
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	15
2.1. Дизайн дослідження.....	15
2.2 Результати аналізу документації	16
2.3 Результати невключеного спостереження.....	17
2.4. Результати анкетування.....	19
Висновки до другого розділу	22
РОЗДІЛ III ІНТЕРАКТИВНЕ ЗАНЯТТЯ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	23
3.1. Апробація інтерактивного заняття як засобу профілактики шкільного булінгу.	23
3.2. Аналіз проведеного інтерактивного заняття	24
Висновки до третього розділу.....	27
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30
ДОДАТКИ.....	36

ВСТУП

Останні п'ять років в українському суспільстві гостро постала проблема булінгу і шляхів її вирішення. Увага науковців, освітян, батьків, урядовців в першу чергу прикута до розповсюдження булінгу в шкільному середовищі, а ситуації знущання та цькування школярів стають предметом обговорення в ЗМІ, телебаченні та соціальних мережах. І хоча проблема булінгу є очевидною, реакція на нього є неоднозначною. У першу чергу це стосується адміністрації шкіл, які зазвичай замовчують ганебне явище знущань, оскільки дбають про власну репутацію та імідж. Її замовчують батьки, які, хвилюючись за власних дітей та неоднозначну реакцію вчителів, не дають розголосу цій ситуації. Її замовчують самі діти – жертви булінгу, відчуваючи страх перед своїми кривдниками.

У літературі «булінг» прийнято розглядати, як сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля зі сторони індивіда або групи по відношенню до індивіда, що не в стані захистити себе у даній ситуації. Найяскравіше булінг виявляється у підлітковому середовищі.

Аналіз випадків булінгу у зарубіжних країнах показує, що у Норвегії 12,5% учнів піддаються регулярним нападам агресії з боку однолітків кожного дня; 17,2% учнів – один раз на тиждень; 13,7% учнів – один раз на місяць та 28,9% учнів – один чи два рази на рік. За даними британських дослідників 27% учнів початкової школи піддаються знущанням та 10% учнів середніх шкіл [1].

В Україні картина фіксованих фактів булінгу виглядає теж непривабливо. Так, за результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 році, 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24% дітей стали жертвами цього явища.

Згідно результатів соціологічного дослідження «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді (HBSC)», яка відображає динаміку шкільного

булінгу в період з 2006 по 2018 рік, чітко видно, що кількість випадків булінгу зросла вдвічі [12].

Оскільки явище булінгу є доволі комплексним поняттям, то вивчення цього феномену проводиться з різних точок зору і галузевих підходів: Д. Лейн, Е. Мунте, В. Ортон – досліджують проблему булінгу у молодшій школі; О.О. Барліт, І.С.Бердишев, А.Король, А. В. Чернякова – досліджують психологічні особливості учасників булінгу, його наслідки та шляхи подолання; Р. Безпальча, О.Н. Романова, Л. І. Лушпай, Д. Н. Соловйов – досліджують умови впровадження інноваційних технологій профілактики агресивної поведінки в умовах школи та ін.

Справедливо зауважити, що питання розробки та використання соціально-педагогічних технологій протидії булінгу серед підлітків є малодослідженим у вітчизняній науці, й тому потребує наукового вивчення та кваліфікованих інтервенцій. Виходячи з актуальності проблеми, нами була визначена тема роботи: *«Соціально-педагогічні засоби профілактики булінгу у шкільному середовищі»*.

Об'єкт дослідження: явище булінгу у шкільному середовищі.

Предмет дослідження: профілактика булінгу у шкільному середовищі соціально-педагогічними засобами.

Мета дослідження: виявити ознаки булінгу у підлітковому середовищі та визначити критерії ефективності соціально-педагогічних заходів, спрямованих на профілактику булінгу у підлітковому середовищі.

Завдання дослідження:

1. провести теоретичний аналіз явища булінгу;
2. здійснити аналіз засобів профілактики булінгу у шкільному середовищі у вітчизняній і зарубіжній практиці;
3. емпірично дослідити ознаки булінгу у підлітковому середовищі та ефективність профілактичних заходів булінгу у шкільному середовищі;

4. апробувати методи профілактики булінгу в шкільному середовищі засобами інтерактивного заняття та розробити рекомендації щодо проведення профілактичних заходів та програм.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналіз та синтез, узагальнення наукових джерел та систематизація теоретичного матеріалу; емпіричні методи: анкетування, бесіда, аналіз документації, спостереження (включене та невключене); методи математичної обробки даних: показник середніх значень.

Апробація результатів наукової роботи: основні положення та результати наукового дослідження було висвітлено у виступах на наукових конференціях: XXI Міжнародна конференція молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)» (19 квітня 2019 року, Київ); II Всеукраїнський форум до дня захисту дітей «Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики» (31 травня - 1 червня 2019 року, Київ).

Публікації:

Литвиненко Я.В. Інтерактивне заняття як соціально-педагогічний засіб профілактики шкільного булінгу серед підлітків // Збірник тез: Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики / за ред. О. В. Чуйко. – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. – С. 34-38.

Литвиненко Я.В. Особливості впровадження антибулінгових заходів в середній школі // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 19 квітня 2019 року: Матеріали XXI Міжнародної конференції молодих науковців /за ред. І.В.Данилюка, С.Ю. Пащенко – К.: Логос, 2019. – С.128-131.

Структура та обсяг наукової роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел містить 51 найменування, з яких 14 - іноземною мовою. Основний зміст дипломної роботи викладено на 30 сторінках. Загальний обсяг становить 60 сторінок. Робота містить 2 таблиці, 2 рисунків та 7 додатків.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ

1.1. Шкільний булінг як соціально-педагогічний феномен: зарубіжний та вітчизняний досвід.

Булінг – небажана агресивна поведінка дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили [36].

Перші систематичні дослідження проблеми булінгу належать скандинавським вченим, серед яких: Д. Олвеус [7], Е. Роланд [10], П. Хайнеманн [6]. Згодом інтерес до проблеми булінгу виник у Великобританії (Д. Лейн [35], Е. Мунте [19], Д. Таттум [26]). Піонером у вивченні булінгу став норвезький учений Д. Олвеус, який визначив це явище як ситуацію, яка виникає у шкільному колективі, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного чи кількох учнів [31].

Зарубіжні вчені виділяють види булінгу: фізичний, вербальний та соціальний [8; 9; 10]. Прикладами фізичного булінгу є: побиття учня або його штовхання, бійки, пошкодження та знищення речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя. Словесні образи, погрози, ворожі насмішки або жарти, записки з погрозами застосування насилля, поширення неправдивих обвинувачень, пліток – належать до вербального виду булінгу. Соціальний вид булінгу проявляється в систематичному приниженні почуття гідності потерпілого шляхом ігнорування, соціального виключення, залякування, шантажу до жертви [35].

Стрімкий технічний прогрес у сфері інформаційно-комунікативних технологій приніс із собою значні можливості для їх користувачів, водночас його «побічним ефектом» стало виникнення нових ризиків, які становлять загрозу психологічній безпеці особистості та суспільства, серед яких - явище

кібербулінгу. Українська дослідниця Л. Найдьонова визначає кібербулінг як жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, в яких використовуються інформаційно-комунікаційні засоби [19].

Булінг у шкільному середовищі впливає на підлітка таким чином, що він не засвоює поняття моралі як суспільного явища, тому в процесі взаємодії між школярами не відбувається усвідомлення відповідальності один перед одним, перед колективом. Серед причин підліткового булінгу - компенсація за невдачі у навчанні, суспільному житті, відповідна реакція на тиск та жорстоке поводження дорослих (або ж при недостатній увазі з їх боку). Підлітки намагаються грати визначену соціальну роль не тільки серед однолітків, але й серед дорослих, виявляти соціальну активність, яку дорослі не завжди підтримують. У результаті, наражаючись на психологічні бар'єри, не знаходячи взаєморозуміння в оточуючих та сім'ї, вони намагаються перебороти це через агресивну поведінку [6].

У процесі булінгу традиційно виділяють три ролі: булера (агресора), жертву (аутсайдера) та свідка (спостерігачі). Агресорами зазвичай стають імпульсивні діти; мають низький рівень емпатії. Такі діти відчують сильну потребу панувати і підпорядковувати собі інших учнів, домагаючись таким шляхом своїх цілей; часто зухвало і агресивно поведуться по відношенню до дорослих. Агресори обирають стратегію приниження інших, як прийнятний спосіб задоволення своїх бажань, мають високий соціальний статус в групі при низькому соціометричному статусі. У дітей-жертв низький соціальний статус у групі, відсутня тенденція до лідерства, але, як не парадоксально, найвищий показник ворожості, найвищий внутрішній локус контролю, низька самооцінка, проблеми з комунікативними навичками.

На особливу увагу заслуговують свідки насильства серед учнів, які складають 88% від усіх дітей, і психологія яких потребує додаткового вивчення [18].

Дослідниця Л. Кішлі виділяє такі ознаки булінгу: емоційне приниження; емоційно образлива поведінка має тривалі періоди; непривітна і недовірлива

поведінка; втручання у приватне життя людини; погіршення психологічного і фізичного стану людини(жертви); намір завдати шкоду іншій людині; агресор займає вище становище, ніж його жертва, дозволяє собі дії, що принижують гідність і завдають шкоди іншій людині [36].

Наразі, предметом дослідження зарубіжних вчених є вивчення прямих і непрямих форм булінгу, кібербулінгу, а також розробка програм втручання. Зокрема програма Д. Ольвеуса [14], яка передбачає навчання всіх співробітників школи навичкам поважних відносин і оперативного реагування на ситуації цькування, активно поширюється в Скандинавії і США

Данські фахівці з організації «Mobbeland» акцентують увагу на соціальну природу розгортання булінгу в школі і в рамках своїх програм працюють з класами цілком, не виділяючи ролі агресора чи жертви [1].

Пріоритетним завданням у профілактичній роботі в Канаді є налагодження спілкування та співпраці школи з батьками для допомоги учням-переслідувачам та учням-жертвам [9]. Типовою та дієвою практикою в школах є проведення антибулінгових освітньо-профілактичних програм, до яких залучаються сім'ї, представники організацій, знаменитості, представники поліцейського відділку [32].

Уряд Австралії реалізує програму «Bullying No Way» у школах країни з використанням сайту та спеціальних мобільних додатків [27].

Найефективнішим інструментом боротьби з булінгом в Великобританії визнано «очну ставку» агресора з жертвою за участю медіатора (психолога або педагога). Головна мета даного методу – налагодити конструктивний діалог між учнями [30]. Досить поширеною є практика проведення щотижневого уроку «персональної і соціальної освіти», де крім усього іншого обговорюються складні проблеми в колективі, проблема кібербулінгу. Крім спеціальних уроків у школах обов'язково є «антибулінгові» програми. Наприклад, у багатьох школах є спеціальні карти (найчастіше в онлайн-режимі) на яких діти відзначають місця, де їх підстерігали булери. У міру того, як ця карта оновлюється, вчителі патрулюють небезпечні місця.

В Австрії, з метою профілактики шкільного булінгу, розроблено та упроваджено модель «служби підтримки учнів». За цією програмою учні навчаються розвитку здібностей до емпатії й конструктивного вирішення конфліктів, шкільна адміністрація надає їм ресурси і повноваження для роботи з агресорами та жертвами цькування, окрім того учні проходять регулярну супервізію.

Таким чином, проведений аналіз підходів у зарубіжних країнах дозволяє виділити ті головні фокуси уваги, які закладаються в програми превенції булінгу або шляхів його подолання (див. табл.1).

Таблиця 1

Зарубіжні антибулінгові програми та головні фокуси уваги

Країни	Форми заходів	Фокус уваги
Великобританія	уроки «персональної і соціальної освіти»; он-лайн антибулінгові програми	налагодження конструктивного діалогу між булером і жертвою
Канада	антибулінгові освітньо-профілактичні програми «National Bullying Awareness Week», «Random Acts of Kindness Week»	налагодження спілкування та співпраці школи з батьками для допомоги учням-переслідувачам та учням-жертвам
Австрія	робота «служб підтримки учнів» на базі школи	розвиток здібностей до емпатії й конструктивного вирішення конфліктів; участь у супервізії
Австралія	он-лайн ресурс «Bullying No Way» у школах країни, розробка мобільних застосунків для учнів	розвиток емпатії у дітей

В Україні проблема булінгу лише починає розроблятися. До феномену шкільного булінгу звертаються вітчизняні науковці: М. Алексеєнко [15], Н. Гордієнко [36], О. Дроздов [15], Є. Дубровська [26], В. Ролінський [19].

На сайті МОН України запропоновано освітні програми, розроблені українськими вченими-практиками, які пропонуються для імплементації їх у освітній процес школи.

Зокрема, це: Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації»; Служба порозуміння у закладах освіти; Освітня програма гуртка «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації»; Освітня програма факультативу «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»¹.

Головна увага у вітчизняних програмах звертається на створення умов для формування громадянських та соціальних компетентностей здобувачів освіти, що передбачає розвиток у них конфліктологічної компетентності, вмінь і навичок ненасильницької поведінки та громадянської позиції.

Для прикладу, у Програмі «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації»² зроблено акцент на формуванні таких життєвих навичок: ефективна комунікація, управління конфліктами, толерантність, недискримінація, управління емоціями, формування ненасильницької поведінки, формування цінностей тощо.

У цьому сенсі, особлива роль в організації заходів на попередження булінгу в шкільному середовищі належить працівникам психологічної служби. В Положенні про психологічну службу у системі освіти України термін «булінг» не вживається, тим не менш одна із функцій психологічної служби - просвітницько-профілактична, передбачає «поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав дитини, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактика та попередження негативних впливів»³.

Серед професійних задач діяльності соціального педагога - формування правової культури у здобувачів освіти. З цією метою він має застосовувати цілий арсенал інноваційних методів з орієнтовною тематикою: тренінги, заняття з елементами тренінгу; форум-театри; мозковий штурм; робота в малих групах; аналіз правових ситуацій; дискусії; рольові ігри; відео лекторії;

¹ <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu?>

² <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#n19>

флешмоб; воркшоп; квести [43]; тематичні просвітницькі тижні, коворкінг, шкільні медіації тощо [12]. Соціально-педагогічна діяльність, спрямована на профілактику шкільного булінгу має ґрунтуватись на принципах системності, персональної відповідальності дорослого, чіткої позиції самих дорослих, послідовності і несуперечності [44].

Одним із важливих заходів профілактики насильства в освітньому середовищі є формування у здобувачів освіти умінь і навичок розвитку і підтримки здорових міжособистісних стосунків. Для цього до освітнього плану закладу освіти пропонується включати програми, які навчають дітей навичкам керування своєю поведінкою та конструктивного вирішення конфліктів.

Пропонується ширше залучати фахівців служби у справах дітей та правоохоронних органів, батьків дітей і, власне, самих педагогів [28]. Такий мультидисциплінарний підхід повинен все ширше упроваджуватися у сучасну практику роботи школи.

1.2 Нормативно-правове забезпечення протидії булінгу

19 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Так, Закон України «Про освіту» доповнено пунктом, яким передбачено, що «булінг (цькування), це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та/або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [27].

Типовими ознаками булінгу визначені: систематичність діяння; наявність сторін – булер, жертва булінгу, спостерігачі; дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди,

приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Цими нормативними актами передбачена особлива відповідальність керівника закладу освіти, який повинен забезпечувати створення безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування). Зокрема передбачено алгоритм дій, який зобов'язує керівника:

- розглядати заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видавати рішення про проведення розслідування;
- забезпечувати виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);
- повідомляти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу в закладі освіти.

Фактично у цих нормативно-правових документах пропонується мультидисциплінарний підхід у ситуаціях виявлення булінгу, який включає наступних суб'єктів: поліцію, соціальних працівників, медичних працівників, уповноважених осіб центрального органу виконавчої влади, освітян.

Передбачено також зобов'язання закладів освіти забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти, плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв (з дотриманням конфіденційності) про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків [27].

У Рекомендаціях Міністерства освіти і науки України щодо застосування норм цього Закону вказується, що робота з протидії булінгу має носити комплексний характер, який містить управлінську і просвітницьку складові, а одним із важливих напрямів є *підвищення кваліфікації* соціального педагога і психолога, спрямованої на розвиток навичок виявлення, протидії та попередження булінгу у шкільному середовищі ⁴.

⁴ <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2019/9/17/recomendMON.pdf>

Варто зауважити, що ця складова має надзвичайно важливе значення. Українська дослідниця О.В.Чуйко, вивчаючи ефективність діяльності психологічних служб в школах, прийшла до висновку, що часто між психологом і учнем нема «прямої (індивідуальної) взаємодії», переважає «формалізований тип стосунків, які часто опосередковані виконанням тестів, переважанням педагогічної, а не психологічної позиції», а в арсеналі форм і методів слабо представлені ті, які «спрямовані на особистісне становлення і розвиток школяра» [51].

Закон вніс зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з якими встановлюється відповідальність за булінг. Так, вчинення булінгу тягне за собою накладення штрафу від 850 до 1700 грн. або громадські роботи на строк від 20-ти до 40-ка годин⁵.

Керуючись даним Законом, 19 лютого 2019 року, вперше в Україні, суд виніс рішення у справі щодо булінгу. Факт цькування було зафіксовано між школярками в одній із бориспільських шкіл. Дівчина виставила непристойне фото своєї однокласниці в мережу Instagram. Мати скривдженої учениці подала позов до суду. Суд постановив, що батьки обвинуваченої школярки повинні сплатити штраф – 850 гривень⁶.

Отже, рівень обізнаності учасників навчального процесу щодо своїх прав та шляхів їх захисту має вагоме значення. Велика увага у шкільних програмах має відводитися для вивчення та аналізу основоположних документів з прав людини: Загальній декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Конституції України, Закону про освіту та ін.

Формування правової культури дітей і підлітків є базовою основою розвитку толерантного і середовища, дружнього до людини.

⁵ <https://ldn.org.ua/consultations/zakon-pro-bulinh-vidpovidalnist-za-tskuvannya-u-shkoli/>

⁶ <https://www.5.ua/suspilstvo/v-ukraini-sud-vpershe-vynis-rishennia-u-spravi-shchodo-bulinhu-shcho-tse-take-186867.html>

Висновки до першого розділу

Булінг (цькування), це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Він відрізняється гостротою і тривалістю наслідків, що виявляються у всіх його учасників.

Булінг в шкільному середовищі негативно відбивається на розвитку особистості дитини, призводить до погіршення її психічного здоров'я.

Аналіз зарубіжного досвіду профілактики булінгу серед дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу показав, що в США, Канаді, Великобританії, Норвегії та інших країнах успішно впроваджуються та функціонують комплексні та багаторівневі профілактичні програми. Вітчизняна соціально-педагогічна практика профілактики агресивної та насильницької поведінки серед дітей потребує системного вивчення та упровадження ефективних зарубіжних просвітницько-профілактичних щодо попередження та подолання булінгу в школі.

Вперше в українському законодавстві визнано юридично поняття булінгу та передбачено відповідальність не тільки за вчинення, а й за приховування випадків цькування.

На фахівців психологічної служби школи покладається завдання організації системної профілактичної роботи з дітьми з профілактики булінгу. Робота має ґрунтуватися на мультидисциплінарному підході із залученням фахівців служби у справах дітей, правоохоронних органів, закладів системи охорони здоров'я, місцевих адміністрацій, батьків, вчителів.

РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

2.1. Дизайн дослідження

За результатами теоретичного дослідження змісту явища булінгу та його профілактики у шкільному середовищі нами були визначені основні завдання емпіричного дослідження:

- ✓ визначити обізнаність підлітків щодо поняття «булінг», причин його скоєння та можливих проявів;
- ✓ встановити особливості розуміння підлітками емоційного стану жертви булінгу;
- ✓ виявити рівень обізнаності підлітків щодо можливих шляхів захисту від булінгу;
- ✓ визначити ефективність проведених заходів щодо профілактики шкільного булінгу та розробити відповідні критерії.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Київської загальноосвітньої школи №27 Шевченківського району міста Києва та загальноосвітньої школи I-III ступенів № 292 імені гетьмана України Івана Мазепи Деснянського району міста Києва.

Для проведення дослідження соціально-педагогічних засобів профілактики шкільного булінгу, нами був використаний такий методичний інструментарій:

1. Аналіз документації – сукупність методичних прийомів, що застосовуються для одержання з документальних джерел соціологічної інформації, необхідної для вирішення завдань дослідження.

Були проаналізовані: Закони України, якими керується у своїй діяльності соціальний педагог у випадку скоєння учнями булінгу, зокрема «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»; план роботи соціального педагога на рік; журнал щоденного обліку робіт соціального педагога; соціальний паспорт класів та шкіл.

2. Спостереження – якісний метод дослідження, який дає можливість вивчати людей у їхньому природному середовищі, у повсякденних життєвих ситуаціях. Невключене спостереження здійснюється з боку, без взаємодії спостерігача з об'єктом вивчення. Використовуючи даний метод було відвідано та проаналізовано: лекції шкільного офіцера поліції; уроки у сьомому та шостому класах; виховна година у сьомому класі.

Включене спостереження передбачає безпосередню участь дослідника у діяльності тієї організації або колективу, які він вивчає. В цій ситуації дослідник здійснює дві ролі: учасника та спостерігача. Цей метод було застосовано при проведенні інтерактивного заняття.

3. Анкетування - психологічний вербально-комунікативний метод, в якому в якості засобу для збору інформації від респондента використовується спеціально оформлений список питань - анкета. Метод дозволяє забезпечити кількісне пояснення отриманих даних і поєднати результати. Анонімна форма дає можливість глибше дослідити деякі аспекти та одержати об'єктивнішу інформацію.

Нами була розроблена авторська анкета напівзакритого типу «Профілактика шкільного булінгу» (див. Додаток А). Основна мета – з'ясування особливостей прояву шкільного булінгу серед підлітків та виявлення ефективності профілактичних заходів.

Загальна кількість респондентів – становила 59 осіб. З них 27 представники жіночої статі, 32 – чоловічої. Вік респондентів від 12 до 14 років.

Для проведення анкетування адміністрацією школи було виділено одну академічну годину. На початку проведення анкетування підліткам було гарантовано конфіденційність. Було звернено увагу на те, що деякі діти погоджувалися працювати лише анонімно.

2.2 Результати аналізу документації

Використання методу аналізу документації, дав змогу визначити класи, які безпосередньо потребують особливої уваги з боку психологічної служби

школи, оскільки в них найчастіше фіксувалися прояви булінгу протягом навчального року (сьомий і шостий клас).

Було з'ясовано, що відповідно до плану роботи соціального педагога, з даними класами систематично проводилася профілактична робота за різними напрямками:

- анкетування на початку навчального року для соціологічного зрізу;
- профілактичні бесіди на тему булінгу та агресивності;
- проведення тематичного заходу до дня безпечного Інтернет;
- проведення індивідуальних бесід соціального педагога з учнями, які систематично порушували правила поведінки в школі;
- проведення виховних годин щодо формування толерантної поведінки в учнів класними керівниками;
- проведення виховних бесід працівниками поліції.

2.3 Результати невиключеного спостереження

За допомогою методу невиключеного спостереження, яке здійснювалося під час лекції шкільного офіцера поліції у 6-А класі щодо правової відповідальності батьків неповнолітніх, було виявлено наступне. Шкільний офіцер володіє широким масивом інформації щодо поняття булінгу, його головних характеристик, проявів булінгу, але методи, які використовували для подачі інформації, викликають сумніви.

Зокрема, яскраво вираженим став метод залякування: демонстрація відеороликів в яких зображено найгірший варіант розвитку подій у випадку скоєння булінгу та неодноразове наголошення на грошових штрафах за скоєння правопорушень.

Щодо результативності такого заходу, варто зазначити, що через тиждень після лекції, в магазині були затримані три учні цього класу за спробою вкрати чохол для телефону. Під час розмови із соціальною педагогинєю, на питання «Чому ви це скоїли?» учні відповіли: «Ми ж недобрали до суми за якої настає

кримінальна відповідальність». Отже, результат профілактичної бесіди із шкільним офіцером поліції – це сума, на яку можна вкрати, щоб не настала адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Методом спостереження було досліджено алгоритм дій працівників школи у випадку скоєння учнями булінгу. Склалася ситуація, що учень восьмого класу вилив чашку чаю на голову своєму однокласнику, а потім змусив його витирати цей чай з підлоги. Відповідно, вчитель, який став свідком, повідомив про дану ситуацію директора школи. Керівник закладу скликав засідання комісії з розгляду випадків булінгу, до складу якої увійшли вчителі, батьки «булера» та соціальний педагог. Комісія визнала, що це був булінг, а не одноразовий конфлікт, тому директор школи був зобов'язаний повідомити уповноважені підрозділи органів Національної поліції України. Надалі з учнем вів бесіду шкільний офіцер поліції.

Методом спостереження під час уроків в шостому та сьомому класах, було зафіксовано яскраво виражене упереджене ставлення до учнів класів з боку вчителя. Це проявлялось у формі оціночних суджень щодо окремих учнів і класу загалом (*«Ніякого сенсу вам щось говорити, подивіться на б-Б, там діти як діти, а ви...»*), *«Краще б Іван С.... і не приходив до школи, нам спокійніше...»*), демонстрація залякування (*«В'язниця за тобою плаче»*), а також переважання стилю «моралізатора» в ситуаціях педагогічної взаємодії (*«Краще б ти перейшов навчатися до іншої школи» тощо*).

Використання директивних та агресивних словесних виразів може спровокувати зворотній ефект у підлітковому середовищі, викликати зворотню агресію, провокувати та закріпити девіантні форми поведінки.

Таким чином, результати невиключеного спостереження дають підстави говорити, що велику роль в профілактиці булінгу відіграють методи, способи, прийоми подачі інформації з боку суб'єктів, які її здійснюють (вчителі, класні керівники, офіцери поліції, адміністрація школи).

2.4. Результати анкетування

Результати анкетування виявили, що 92% опитуваних знають визначення поняття «булінг». Проте, відповідаючи на питання, які дії відносяться до булінгу, більша половина учнів зазначили лише «побиття іншої людини» та «обзивання іншої людини». Таким чином, підлітки не володіють в достатній мірі поняттям булінг, мають уривчасті знання.

Було виявлено, що більша половина респондентів (77%) стикалися з булінгом в школі від однолітків в тих чи інших проявах, водночас лише 5% опитуваних зізналися, що чинили булінг над іншими і 25% відповіли, що невпевнені, що то був саме булінг. Такий розподіл результатів може свідчити про те, що підлітки, не усвідомлюючи наслідків, скоюють булінг над іншими учнями. Тобто, ще раз підтвердився факт необізнаності підлітків щодо поняття та проявів булінгу.

Наступний етап був спрямований на збір інформації про розуміння підлітками почуттів людини, яка пережила булінг. Аналізуючи дані можна побачити, що більша половина досліджуваних вважає, що жертва відчуває ненависть до кривдника і беззахисність, друге місце посідає «беззахисність», а третє «бажання помститись» (див. рис. 2.1.).

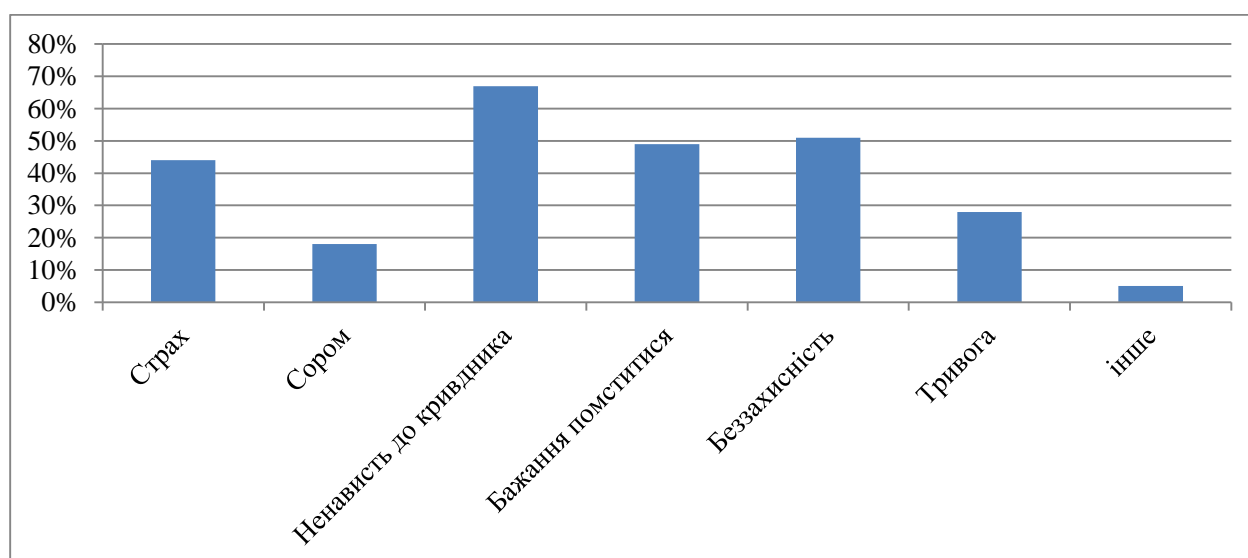

Рисунок 2.1 – Що, на Вашу думку, відчуває жертва булінгу?

Виходячи із цих результатів, можна передбачити, що у свідомості підлітка – жертви виникає «картина» помсти, ненависть до агресора, що стимулюватиме його у подальшому до відповідних дій та реакцій.

Досліджуючи причини скоєння булінгу підлітками, нами було з'ясовано, що найбільше учнів спонукає до цього можливість заробити собі «дешевий» авторитет серед ровесників (77%), який «заробляється» приниженням іншого і демонстрацією переваг та сили.

Друге місце посідають особливості зовнішнього вигляду жертви (31%). Отримані дані вказують на бажання підлітків до самоствердження, до прагнення проявити себе, але за рахунок інших, слабших учнів. Це може бути пов'язано із незнанням учнів інших, соціально прийнятних, шляхів самоствердження або бажанням отримати «швидкий» результат.

Також, аналізуючи дані можна побачити, що більша половина опитуваних (64%), потрапивши в ситуацію булінгу (див. рис. 2.2.), в першу чергу попросять про допомогу у подруги/друга (49%) або класного керівника (54%). Проте варто зазначити, що під час неформальної бесіди, учні зазначили, що рідко звертаються по допомогу до дорослих, оскільки дана допомога зводиться лише до усних зауважень, які носять недовготривалий ефект. Тобто, поки присутній дорослий, кривдник не проявляє агресії, за відсутності дорослого – ситуація булінгу відновлюється.

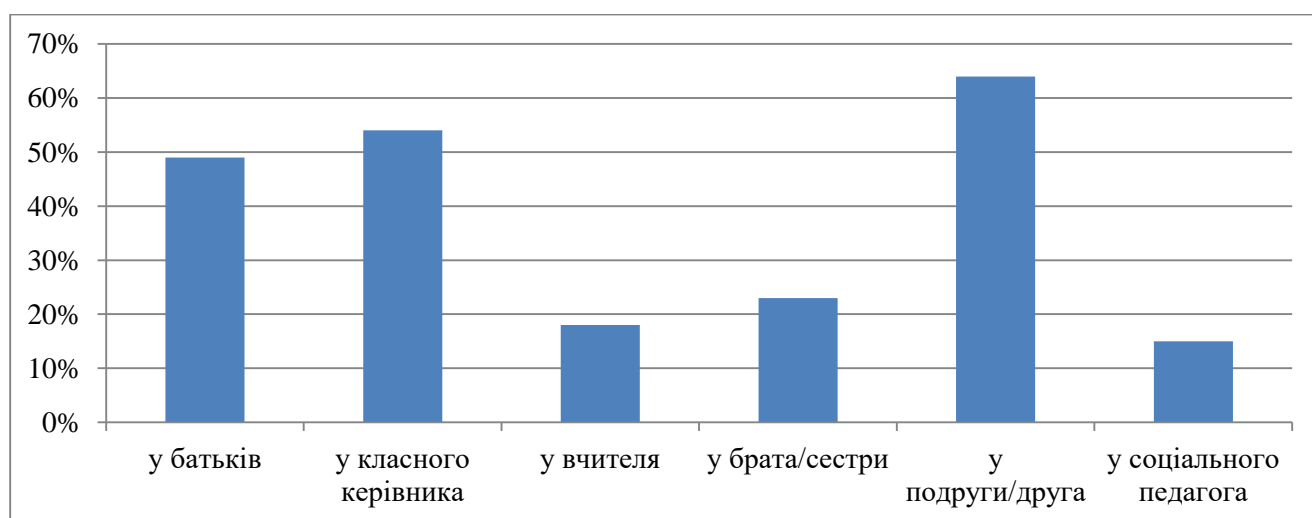

Рисунок 2.2. – У кого б Ви попросили допомоги, якби стали жертвою булінгу?

Цікаво, що серед осіб, до яких звертаються підлітки у випадку булінгу, батьки посідають лише третє місце, що з одного боку демонструє процес підліткової сепарації, але з іншого – відсутність близькості, довірливих стосунків зі своїми батьками.

Одним із аспектів, на який спрямована анкета є визначення ефективності заходів у школі щодо профілактики булінгу. Аналізуючи дані, ми виявили, що такі заходи проводяться у вигляді виховних годин, що носять формат лекції (79%) або в якості бесіди з шкільним офіцером поліції. Такий формат роботи не є досить ефективним, оскільки 26% дітей зазначили, що не знають куди звертатися за допомогою, бо не мають в цьому необхідності і 39% з опитуваних зазначили, що не знають куди звернутися за допомогою, якщо став жертвою булінгу, проте вони мають таку потребу.

Аналізуючи відповіді на питання «Що потрібно робити аби не стати жертвою булінгу?», нами були отримані такі результати: значна частина підлітків (44%) вважає, що для цього необхідно знати свої права; третина зауважили, що необхідно бути дружнім до однолітків (33%) та шукати порозуміння з іншими людьми (33%). Такі дані можуть свідчити про орієнтацію підлітків на побудову дружніх стосунків з оточенням, бажанням навчатися ефективно вирішувати конфліктні ситуації.

Таким чином, результати емпіричного дослідження дозволили звернути увагу на зміну підходів у застосуванні технології профілактики серед підлітків, присвячених темі булінгу.

Висновки до другого розділу

Емпіричне дослідження особливостей профілактики шкільного булінгу серед підлітків в загальноосвітніх закладах передбачало реалізацію трьох етапів, які включали: визначення критеріїв дослідження, підбір доцільних методів дослідження та формування вибіркової сукупності; проведення емпіричного дослідження; якісну, кількісну та статистичну обробку отриманих даних.

За результатами проведеного емпіричного дослідження можна зробити висновки: 77% підлітків 14–15 років ставали жертвами шкільного булінгу. Це може свідчити, з одного боку, про недостатню профілактичну роботу закладу освіти, а з іншого боку, про недостатнє розуміння дітьми явища булінгу і форм його прояву. Серед причин скоєння булінгу значно переважає «завоювання авторитету серед однолітків» та зовнішній вигляд жертви. Виявлені причини співпадають з причинами булінгу, описаними раніше в наукових дослідженнях інших авторів.

62% підлітків не обізнані з тим, куди і як звертатися за допомогою, якщо став жертвою булінгу, 36% підлітків прагнуть дізнатися подібну інформацію.

Соціально-педагогічні заходи щодо профілактики булінгу проводяться у вигляді виховних годин, які мають форму лекції або в якості бесіди з шкільним офіцером поліції. Доводиться визнати, що така форма проведення профілактичної роботи не є ефективною, оскільки зафіксовано поява нових випадків булінгу в школі після проведення подібних заходів.

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили виявити, що учні мають потребу у напрацюванні способів протидії булінгу; навичок подолання булінгу та ефективного комунікування в складних ситуаціях.

РОЗДІЛ III ІНТЕРАКТИВНЕ ЗАНЯТТЯ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

3.1. Апробація інтерактивного заняття як засобу профілактики шкільного булінгу.

За результатами проведеної теоретичної та емпіричної частин дослідження нами було встановлено, що заходи щодо профілактики шкільного булінгу проводяться переважно у форматі виховних годин, які мають форму лекції з боку класних керівників (79%) або бесіди з шкільним офіцером поліції.

У відповідності із вищезазначеними висновками, нами було розроблене та апробоване інтерактивне заняття під назвою «Профілактика шкільного булінгу» (див. Додаток Б).

В основу розробленого заняття були покладені наступні принципи: інтерактивність; включеність в дію; використання візуальних засобів; рольове програвання.

Метою інтерактивного заняття є сформування у підлітків свідомого ставлення до явища булінгу та його проявів; знайомство із способами протидії булінгу; напрацювання індивідуальних навичок подолання булінгу та ефективного комунікування в складних ситуаціях.

Проведення інтерактивного заняття було побудоване в два етапи:

- 1) теоретичний, спрямований на освоєння концептуальних понять та дефініцій (перегляд відео-матеріалів, бесіди, дискусії);
- 2) практичний, спрямований на відпрацювання та освоєння отриманих знань та навичок (вправи, кейси).

Для виміру ефективності впливу соціально-педагогічного засобу профілактики шкільного булінгу нами були використані анкети для зворотного зв'язку (див. Додаток В). Також варто зазначити, що під час анонімного опитування, від дітей був отриманий запит з приводу інформації щодо того куди звертатися за допомогою, якщо став жертвою булінгу. Відповідно до

запиту, нами була розроблена пам'ятка для учнів під назвою «МЕНІ Є КОМУ ДОПОМОГТИ» (див. Додаток Г). До пам'ятки була включена така інформація: визначення поняття «булінг»; головні ознаки булінгу, які можуть спостерігатися у дитини-жертви; контактні номери та посилання куди можна звернутися за допомогою, якщо став жертвою чи свідком булінгу.

Відповідно, з метою підвищення рівня обізнаності дітей про можливі шляхи захисту своїх прав, в кінці інтерактивного заняття для учнів були роздані, та разом з ними проаналізовані, дані пам'ятки.

3.2. Аналіз проведеного інтерактивного заняття

Інтерактивне заняття проводилося на базі Київської загальноосвітньої школи №27 Шевченківського району міста Києва. Цільова аудиторія - 6-А клас, кількість учнів - 19.

Мета першої теоретичної частини заняття – сформувати у дітей усвідомлене розуміння поняття «шкільний булінг», проаналізувати та зафіксувати його прояви та можливі способи захисту від булінгу.

Під час «мозкового штурму», діти активно демонстрували свої знання щодо проявів булінгу, його видів, учні мали змогу самостійно розділити прояви булінгу (фізичний та вербальний), а потім представити свої напрацювання всій групі. Також варто зазначити, що під час визначення можливих шляхів захисту себе від булінгу учнями було зазначено лише «зателефонувати до поліції».

По закінченню теоретичної частини інтерактивного заняття для дітей були роздані пам'ятки «Мені є кому допомогти» (див. Додаток Г). Інформацію, подану на пам'ятках, було проаналізовано разом із учнями.

Мета практичної частини заняття – напрацювати навички подолання булінгу та комунікування в складних ситуаціях.

До другої частини заняття залучились всі учні класу. Школярі обґрунтували це тим, що така форма роботи для них подобається більше, тому

що всі заходи на тематику булінгу, що проводилися з ними до цього часу, зводилися лише до інформаційних повідомлень.

Під час виконання вправи «ТАК/НІ», мета якої полягала у аналізі соціальної структури булінгу, учні мали переходити до зони «так» чи «ні», залежно від того чи погоджуються вони із запропонованим твердженням, відповідаючи на питання «Що потрібно робити, якщо ви стали свідком булінгу?». Виявилось, що більшість дітей вважає неприпустимим та аморальним зйомки на відео ситуацію булінгу.

Досить неочікуваними були результати, щодо твердження «звернутися за допомогою до дорослих». Діти виявили високий рівень недовіри до дорослих, лише три учні зауважили на необхідне звернутися за допомогою до старших. Така позиція учнів може також свідчити про бездіяльність дорослих у ситуації булінгу. Самі учні зазначали, що дорослі не зупиняють булінг, а лише «відкладають його на потім», так як вся допомога зводиться, в більшості випадків, лише до усних зауважень в бік булерів. Після зникнення дорослого з горизонту, булінг відновлюється.

Виявлена проблема показує на важливість роботи з профілактики булінгу не лише серед підлітків, а й серед дорослих. Брак знань у ситуаціях здійснення булінгу може завадити вчасній і ефективній допомозі з їхнього боку.

Аналіз опитувальників зворотного зв'язку показав, що 83% учнів опанували знаннями щодо поняття булінгу; найкраще підлітки запам'ятали алгоритм повідомлення про випадок булінгу (*«Я зрозуміла, що потрібно обирати правильний час, щоб сказати про булінг», «Коли хотів розповісти комусь про булінг, то не знав з чого розпочати, тепер знаю – з себе»*); 84% вказали на готовність застосовувати здобуті знання у реальному житті та бажання ділитись цим досвідом із знайомими (*«Для мене це був корисний урок, про такі лайфхаки від булінгу я б розповів своїм друзям», «Мені було цікаво виконувати вправи»*); 68% схвально віднеслись до ігрової форми проведення заняття; 70% вказали бажання відвідувати подібні заходи у майбутньому (*«Я б хотіла ще раз відвідати схоже заняття»*).

Аналізуючи результати, ми дійшли висновку, що структура профілактичного заняття має складатися з таких елементів (Див. табл. 3.1.):

Таблиця 3.1.

Структура заняття щодо профілактики булінгу в шкільному середовищі серед підлітків

Теоретична частина (35% обсягу заняття)	Практична частина (65% обсягу заняття)
<p>Мета: актуалізація знань щодо поняття булінгу, його проявів та можливих шляхів захисту себе.</p> <p>Засоби: перегляд відеоматеріалів; обговорення; дискусія; мозковий штурм; робота в малих групах; аналіз матеріалів.</p>	<p>Мета: формування навичок подолання булінгу та комунікування в складних ситуаціях</p> <p>Засоби: виконання вправ спрямованих на конкретне вміння; звернення до власного досвіду; обговорення; робота в малих групах; рольові ігри, зворотній зв'язок, рефлексія.</p>
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> <p>Результат</p> </div> <p>поступове вибудовування взаємної довіри та згуртованості між однолітками; напрацювання нових патернів поведінки та способів комунікації</p>	

Дане співвідношення забезпечує високу результативність профілактичних заходів для учнів, оскільки передбачає не лише засвоєння теоретичного матеріалу, але й практичне відпрацювання конкретних навичок. Головним методом проведення інтерактивних занять є метод *включення*.

Серед принципів запровадження соціально-педагогічних заходів з профілактики булінгу в школі, нами були виділені наступні:

- психологічна гнучкість та мобільність ведучого;
- уникнення оціночних суджень та висловлення підтримки всім учасникам;
- заохочення позитивної поведінки серед учасників та стимулювання групової взаємодії, спонукання учасників до обміну досвідом;
- інформативна та яскрава насиченість занять.

Висновки до третього розділу

За результатами проведеного теоретичної та емпіричної частин дослідження ми виявили, що заходи щодо профілактики шкільного булінгу, які проводяться у вигляді лекції і включають в себе лише теоретичний блок – не приносять очікуваних результатів, так як кількість фіксованих випадків булінгу зростає.

Розроблене та апробоване інтерактивне заняття під назвою «Профілактика шкільного булінгу» містить два блоки: теоретичний, який був спрямований на освоєння концептуальних понять та дефініцій і практичний, спрямований на відпрацювання та освоєння отриманих знань та навичок (вправи, кейси).

Важливим засобом організації заняття є рефлексія, під час якої відбувається фіксація напрацьованих способів дій і виявлення готовності застосовувати їх у реальному житті. Окрім того, ефективним методом соціального педагога при проведенні інтерактивних занять, є метод включення підлітків до освоюваної інформації.

Важливим способом підвищення рівня обізнаності дітей про можливі шляхи захисту своїх прав, є надання спеціальних брошур, пам'яток («Мене є кому захистити»), і до виготовлення яких можуть бути залучені самі учні.

Поведені анкети зворотного зв'язку продемонстрували ефективність розробленого сценарію і методів, які використовувались при проведенні інтерактивного заняття. Учні заявили про готовність застосовувати здобуті знання у реальному житті і бажання ділитись цим досвідом із знайомими.

ВИСНОВКИ

В результаті теоретичного аналізу літератури та нормативно-правових документів, було з'ясовано, що булінг, це небажана агресивна поведінка дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили.

Аналіз зарубіжного досвіду профілактики булінгу серед дітей показав, що в США, Канаді, Великобританії, Норвегії та інших країнах успішно впроваджуються та функціонують комплексні та багаторівневі профілактичні програми. У вітчизняній соціально-педагогічній практиці на сьогодні напрацьовані низка антибулінгових програм та заходів, рекомендованих Міністерством освіти та науки, внесено законодавчі зміни в частині протидії булінгу у шкільному середовищі та його профілактиці. Водночас, звертається увага на посилення фахової компетентності спеціалістів, які здійснюють просвітницько-профілактичні заходи серед школярів.

Проведене емпіричне дослідження із застосуванням методів спостереження, аналізу документації та анкетування, виявило, що соціально-педагогічні заходи профілактики шкільного булінгу в сучасній школі часто не приносять очікуваних результатів, оскільки головними формами проведення профілактичних заходів залишається лекція, в якій переважають директивні методи виховання.

З'ясовано, що основною причиною скоєння булінгу серед підлітків є завоювання авторитету серед однокласників та особливості зовнішнього вигляду жертв. Такі дані вказують на бажання підлітків до самоствердження, до прагнення проявити себе, але за рахунок інших, слабших учнів.

Аналіз проведеного інтерактивного заняття за збалансованою структурою (35% - теоретичний матеріал; 65%- практичний) показав, що подібні заходи повинні враховувати вікові та психологічні особливості підлітків, відповідати актуальному досвіду учасників, опиратися на існуючі соціальні та психологічні потреби. Сценарій інтерактивного заняття має ефект лише за умов досягнення

взаємної довіри та згуртованості між однолітками. Велика роль належить організатору заходу, який керується принципами ненасильницького спілкування (уникнення оціночних суджень, висловлення підтримки, заохочення позитивної поведінки, стимулювання групової взаємодії). Головним методом роботи соціального педагога в ситуації проведення профілактичних заходів є метод включення.

Основними елементами у структурі розробки сценарію інтерактивних занять є: формувальна частина, завдяки якій закріплюються нові патерни поведінки та способи комунікації між підлітками; інформативна та яскрава насиченість занять; використання інструменту рефлексії, як способу фіксації отриманих знань.

Проведене наукове дослідження дозволило сформулювати висновки та пропозиції, які важливо враховувати суб'єктам організації освітнього середовища в школі в частині упровадження програм з профілактики булінгу:

1. програми з профілактики булінгу повинні бути спрямовані на формування правової культури дітей і підлітків;
2. розвиток толерантного і дружнього до людини середовища – є головною ціллю антибулінгових програм;
3. робота із профілактики булінгу має ґрунтуватися на мультидисциплінарному підході із залученням фахівців психологічної служби школи та служби у справах дітей, правоохоронних органів, закладів охорони здоров'я, соціальних служб, батьків, вчителів;
4. велика роль у створенні середовища довіри у школі належить вчителям, а підвищення їх психолого-педагогічної культури – одним із напрямів роботи психологічної служби школи;
5. підвищення фахової компетентності соціальних педагогів і психологів – важлива запорука ефективності профілактичних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АМОК Antimobbekonsulenterne/Mobbeland. [Електронний ресурс] URL: [http:// www.mobbeland.dk](http://www.mobbeland.dk)
2. Bochaver A.A., Hlomov K.D. Bulling kak ob'ekt issledovaniia i kul'turnyi fenomen // Psihologiya. Zhurnal vysshei shkoly ekonomiki, 2013. T. 10. № 3.
3. British Columbia Ministry of Education. Focus on bullying: A prevention program for elementary school communities. – Victoria: BC: British Columbia Ministry of Education, 1998. – 379 p.
4. Bullying. No Way! [Електронний ресурс] // Health and Engagement Division Department of Education and Training Level 27, 80 Collins St, MELBOURNE VIC 3000.. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://bullyingnoway.gov.au/>.
5. Charach, A., Pepler, D., and Ziegler, S. Bullying at school: A Canadian perspective / A. Charach, D. Pepler, S. Ziegler // Education Canada. – Spring 2005. – P. 12–18.
6. Loeber R. Key issues in the development of aggression from childhood to early adulthood / R. Loeber, D. Hay // Annual Review of Psychology, 1997. – P. 371-410.
7. Olweus Bullying Prevention Program (2003) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.clemson.edu/olweus – Заголовок з екрану
8. Olweus D. Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program / D. Olweus // Aggressive behavior: Current perspectives. – New York: Plenum Press, 1994. – P. 97-130.
9. Pepler, D., Wendy, M., Craig W., O'Connell, P., Atlas, R., Charach, A. Making a difference in bullying: evaluation of a systemic school-based programme in Canada / Bullying in schools: how successful interventions can be? [ed. P. K. Smith, D. Pepler, K. Rigby]. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004. - P. 125 – 140.

10. Roland E. School Influences on Bullying – [Електронний ресурс]. – Durham University, 1998. – 275 р. – Режим доступу : [http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?EThOS%20\(BL\)](http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?EThOS%20(BL)) – Заголовок з екрану.
11. Safe to Learn: embedding anti-bullying work in schools Department for Children, Schools and Families (DCSF) guidance – [Електронний ресурс]. – 2007. – р. 64. – Режим доступу : <http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/media/7486/safe-tolearn.pdf> - Заголовок з екрану.
12. Sanders Ch. E., Pyle G.D. Bullying: implications for the classroom. - California: Elsevier Academic Press, 2004. -257 р.
13. Tasgin E. The Types of Bullying in Turkish Primary Schools / E. Tasgin // Georgian Electronic Scientific journal Education science and Psychology. – 2007. – № 1(10). – pp. 12-18.
14. Violence prevention works! Safer schools, safer communities. Home of the Olweus bullying prevention program. [Elektronnyi resurs] URL: http://www.violenceprevention*works.org/public/index.page.
15. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; Заг. ред. А. Й. Капської. — К. : Центр навч. л-ри, 2002. — 164 с.
16. Алексєєнко Т. Ф. БУЛІНГ І МОБІНГ: ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ І ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ / Т. Ф. Алексєєнко. // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2018. – №10. – С. 7.
17. Алексєєнко Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості / Т. Ф. Алексєєнко // Шлях освіти. -2012. -№ 2 . -С . 12-16.
18. Балакірева О. Насильство та булінг в освітньому середовищі. [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Результати соціологічного дослідження: здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді (HBSC). – 2018. - 4. – С. 38. – Режим доступу: http://kubg.edu.ua/images/stories/podii/2018/10_26_bullying_02.pdf

19. Беженар Г. Булінг : підліткове насильство в школі – [Електронний ресурс] / Беженар Г. // Школа. – 2012. – №2 (74). – С. 75–79. – Режим доступу : www.osvita.ua/attach/2319/SHj12021s.pdf .
20. Бердышев И. С. Жестокое обращение в детской бреду – [Електронний ресурс] / И. С. Бердышев // Современные подходы к профилактике, диагностике и реабилитации детей, подвергшихся разным видам насилия в семье и обществе : науч. дистанцион. интернет-конф. (24–28 окт., 2011 г., Санкт-Петербург) / [отв. ред. Регион. Центр Семья]. – СПб. : Homekid.ru, 2011. – Режим доступу : <http://ahtidrug.ru/pdf/berdushev.pdf> . – Заголовок з екрану
21. Борщевська А. «Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я» / А. Борщевська. – Львів, 14. – 5 с. – (Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету).
22. Борытко Н. М. Диагностическая деятельность педагога / Н. М. Борытко — М., 2006. — 285 с.
23. Булінг: реалії та шляхи подолання: бібліогр. покажч. (2005–2019 рр.) / уклад.: В. П. Балюк, С. В. Спірякова (відп. за вип.), О. В. Токміленко, О. Б. Чорней ; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Бібліотека імені М. А. Жовтобрюха. – Полтава, 2019. – 16 с.
24. Вікові аспекти виникнення булінгу серед дітей / С. С. Стельмах // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. - 2016. - Вип. 133. - С. 204-207. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_50
25. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) [Електронний ресурс] / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко та ін. – К.: Алатон, 2017. – Режим доступу: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcLXZwZVIJaFBCS3c>.

26. Глазман О.Л. Про психологічні особливості учасників булінга / Ольга Львовна Глазман // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 105. – С. 159
27. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс] // 2657-VIII, 2661-VIII – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
28. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [Електронний ресурс] // №2558-III. – 21. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rada.gov.ua>.
29. Кацалап В. В. Програма тренінгових занять «СТОП- Булінг» орієнтована на профілактику насилля в шкільному середовищі / Кацалап В. В., Савкова І. О.. // Науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – 2017. – №15. – С. 39.
30. Кон И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться? / И.С. Кон // Семья и школа. – 2006. – № 11. – С. 15 – 17.
31. Король А. Причины та наслідки явища булінгу / Анна Король // Відновне правосуддя в Україні. – 2009. – № 1 – 2. – 190 с
32. Костюк О. Довід Канади щодо антибулінгової роботи в середній школі / Ольга Костюк. // 26. – 2015. – №4. – С. 8.
33. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія / Т. В. Кравченко. — К. : Фенікс, 2009. — 416 с.
34. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии / Б. Крэйхи. – СПб.: Питер, 2003. – 336 с.
35. Лейн Д. Школьная травля (буллинг) / Д. Лейн // Детская и подростковая психотерапия / под ред. Дэвида Лейна и Эндрю Миллера. – СПб. : Питер. – 2001. – С. 240 – 274.
36. Лушпай Л.І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) / Л.І. Лушпай // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 126 – 131.

- 37.Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини / Л.А.Найдьонова //Методичні рекомендації / Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. – К., 2011. – 34 с.
38. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методичні засади подолання і профілактики. / Практична психологія та соціальна робота, № 8, 2010. – С. 10–18
39. Найдьонова Л.А. Агресивний кіберпростір чи агресивні користувачі?- психологічні засади додання кібербулінгу / // Психологічні перспективи. Спецвипуск «Проблеми кіберагресії». Т. 2. – 2012. — С. 83-92.
40. Найдьонова Л.А. Вплив медіа на розвиток особистості / [В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк , Д. Ю. Дзюба та ін.]/Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник– К.: Центр вільної преси, 2012. – С. 237 — 282.
41. Найдьонова Л.А. Медіаосвіта в Україні: особливості реалізації соціально-психологічної моделі. – Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. — №4. – 2013. – с. 91-97
42. Найдьонова Л.А. Шкільний медіа-практикум: мотиваційні модулі медіа-освіти для підлітків / Соціальний педагог. – 2009. – № 10 (34).
43. Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітньому навчальному закладі [Електронний ресурс] // Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України». – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://wcu-network.org.ua/public/upload/files/1480677559_organizaciya_roboti_z_rozvyazannya_problemi_poperedzhennya_nasilstva_v_shkoli.pdf.
- 44.Посібник для батьків учнів початкових і середніх шкіл. Булінг - ми всі можемо допомогти це зупинити [Електронний ресурс] // Міністерство освіти Онтаріо. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/multi/ukrainian/BullyingUK.pdf>.
45. Проблема булінгу очима підлітка [Електронний ресурс] // Главком. – 2018. – Режим доступу до ресурсу:

<https://glavcom.ua/specprojects/stopbullying/problema-bulingu-ochima-pidlitka-471205.html>

46. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема / Ірина Сидорук. // УДК 37.013.42. – 2015. – №6. – С. 5.
47. Смирнова Е. Агрессивные дети: психологические особенности и индивидуальные варианты [Электронный ресурс] / Е. Смирнова. – Режим доступа : <http://www.ya-roditel.ru/upload/files/smirnova2.pdf>
48. Социальные детерминанты здоровья и благополучия подростков. Исследование «Поведение детей школьного возраста в отношении здоровья» : международный отчет по результатам обследования 2009–2010 гг. / под ред. С. Currie и др. – Копенгаген : Европ. регион. бюро ВОЗ, 2012 г. (Сер. Политика охраны здоровья детей и подростков. – Вып. № 6).
49. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. / Єжова О. О., Кириченко В. І., Тарасова Т. В., Федорченко Т. Є., Муромець В. Г., Нечерда В. Б., Оржеховська В. М., Кириленко С. В. ; [За заг. ред. д.п.н., проф. Оржеховської В. М.]. — Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. — 172 с. ISBN 978-966-189-295-7
50. Чуйко О. В. Створення інклюзивного середовища засобами соціальної педагогіки // Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні: Матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О. В. Чуйко. – Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 112-117.
51. Чуйко О. В. Проблеми та перспективи розвитку психологічної служби в школі / О. В. Чуйко // Вісник Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота. – 2018. – Т. 1, № 3, – С. 48–53.

ДОДАТКИ

Додаток А

Юний друже!

Пропонуємо Вам взяти участь у проведені дослідження стосовно проблеми проявів булінгу в шкільному середовищі і відповісти на запитання анкети.

Позначте, будь ласка, «галочкою» той варіант відповіді, що найбільше Вам підходить. Участь у анкетування анонімна.

АНКЕТА

Твій вік: _____

Твоя стать: _____

1. Чи знаєте Ви, що таке булінг?

- а) так
- б) ні
- в) приблизно
- г) важко відповісти

2. Що з переліченого Ви вважаєте булінгом (відповідей може бути декілька)?

- а) побиття іншої людини
- б) пошкодження чужого майна
- в) обзивання (вигадування образливих імен для когось)
- г) поширення образливих чуток
- д) вимагання грошей або інших речей
- е) ігнорування або навмисна ізоляція іншої людини
- є) образливі повідомлення в соціальних мережах
- ж) негативні пости/ негативні коментарі в соціальних мережах
- з) звертання на прізвище

3. Чи доводилося Вам переживати булінг?

- а) так
- б) ні
- в) не знаю, чи це був булінг

4. Де на ваш погляд, учні найчастіше стикаються з проявами булінгу?

- а) у громадських місцях
- б) у школі від однолітків
- в) у школі від учителів
- г) у школі від старших учнів
- д) інше _____

5. Чи піддавалися учні Вашої школи або класу булінгу?

- а) так
- б) ні
- в) не знаю, чи це був булінг

6. Що, на Вашу думку, відчуває людина, коли стає жертвою булінгу?

(відповідей може бути декілька)

- а) страх
- б) сором
- в) ненависть до кривдника
- г) бажання помститися
- д) беззахисність
- е) тривогу
- є) інше _____

7. Чи Ви самі коли-небудь чинили булінг над іншими?

- а) так (часто)
- б) так (інколи)
- в) ні
- г) не знаю чи це був булінг

8. Як Ви думаєте, що спонукає інших чинити булінг?

- а) успішність однолітків
- б) заробити авторитет в класі
- в) особливості зовнішнього вигляду жертви (капловухість, зайва вага, худорлявість, руде волосся, веснянки)
- г) національність чи раса іншої людини

- д) фізичні недоліки іншої людини (носить окуляри, має знижений слух)
- е) без причини
- є) інше _____

**9. У кого б Ви попросили допомоги, якби стали жертвою булінгу?
(відповідей може бути декілька)**

- а) у батьків
- б) у класного керівника
- в) у вчителя якому довіряю
- г) у брата/сестри
- д) у подруги (друга)
- е) у шкільного психолога (соціального педагога)
- є) у лікаря
- ж) не звертався до жодної особи
- з) у когось іншого (вказіть) _____

10. Хто, на Вашу думку, найчастіше чинить булінг у школі?

- а) ровесник
- б) ровесники (кілька дітей разом)
- в) старший учень
- г) старші учні (кілька дітей разом)
- д) Я
- е) вчитель
- є) інше _____

11. Чи вам розповідають в школі про те, як запобігти булінгу і хто може допомогти?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

12. У якій формі проводилися профілактичні заходи щодо попередження булінгу у Вашій школі?

- а) виховна година

- б) тренінг
- в) квест
- г) бесіда із шкільним офіцером поліції
- д) бесіда з класним керівником
- е) інше _____

13. В якій формі Ви б хотіли, щоб проводили виховні заходи у Вашій школі?

- а) виховна година
- б) тренінг
- в) квест
- г) бесіда (з офіцером поліції, соціальним педагогом, психологом, класним керівником)
- д) перегляд відеоматеріалів
- е) тематичні просвітницькі тижні, акції
- є) інше _____

14. Чи Ви знаєте, що в Україні існують закони, які захищають дітей від булінгу?

- а) так, знаю
- б) ні, мені це не цікаво
- в) ні, але хочу дізнатися
- г) важко відповісти

15. Чи знаєте Ви про документи міжнародного рівня, що захищають Вас від булінгу (Конвенція ООН про права дитини, Декларація прав дитини тощо)?

- а) так
- б) ні, мені це не цікаво
- в) ні, але хочу дізнатися
- г) важко відповісти

16. Чи знаєте Ви телефон, куди можна звернутися за допомогою, якщо стали жертвою булінгу?

- а) так
- б) ні, мені це не потрібно
- в) ні, але хочу дізнатися

17. Як Ви вважаєте, що потрібно робити аби не стати жертвою булінгу?

- а) знати свої права
- б) тренувати себе фізично
- в) виховувати силу волі
- г) бути дружнім до однолітків
- д) шукати порозуміння з іншими людьми
- е) розмовляти на цю тему з дорослими, батьками
- є) інше _____

**Булінг – небажана агресивна поведінка дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили.*

Дякуємо за Вашу участь!

**Інтерактивне заняття з учнями 6-го класу на тему:
«ПРОФІЛАКТИКА ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ»**

Мета заняття: сформувати в дітей уявлення про булінг та його прояви; повідомити про способи боротьби з булінгом; напрацювати навички подолання булінгу та комунікування в складних ситуаціях.

ЧАСТИНА ПЕРША

Привітання (1хв)

Всім привіт! Мене звати Ярослава і сьогодні ми з вами поговоримо про булінг. І нашу роботу я пропоную розпочати із перегляду мультфільму, який називається «Жив собі чорний кіт».

Перегляд мультфільму «Жив собі чорний кіт» (5хв)

Щойно ви переглянули мультфільм про життя чорного кота і я б хотіла у вас запитати...

Обговорення мультфільму(6хв):

1. Як ви вважаєте, чому ніхто не спілкувався із чорним котом?
2. Чому той хто відрізняється від оточуючих, частіше залишається на самоті та стає об'єктом насмішок?
3. Чи справедливим було ставлення оточуючих до чорного кота?
4. Що відчував кіт?
5. Чому змінилося ставлення до кота, після того як він вимастився в білу фарбу?
6. Чи правильно будувати відносини з оточуючими, ґрунтуючись на їх зовнішності?
7. Що можна було б зробити коту для вирішення його проблеми?

Мозковий штурм(10хв)

Давайте зараз спробуємо, спираючись на те, що ви побачили в мультфільмі, на те, що ми щойно обговорили, знайти відповідь на запитання, *що ж таке булінг?*

На вашу думку, які саме дії можна віднести до булінгу? *Можливі варіанти дітей(записати на дошці):*

- Словесні образи, глузування, обзивання, погрози.
- Образливі жести або дії, наприклад, плювки.
- Залякування за допомогою слів, загрозливих інтонацій, щоб змусити жертву щось зробити чи не зробити.
- Ігнорування, відмова від спілкування, виключення з гри, бойкот.
- Вимагання грошей, їжі, речей
- умисне пошкодження особистого майна.
- удари, щипки, штовхання, підніжки, викручування рук, будь-які інші дії, які заподіюють біль і навіть тілесні ушкодження.
- Приниження за допомогою мобільних телефонів та Інтернету (СМС-повідомлення, електронні листи, образливі репліки і коментарі в чатах та месенджерах), розпускання чуток і пліток.

Щойно ми записали різні варіанти вчинення булінгу. Але варто також зазначити, що булінг є фізичний та психологічний. Давайте зараз ми визначимо, що можна віднести, з перерахованого, до фізичного, а що до психологічного булінгу. Я буду вам зачитувати по порядку прояви, які ви називали, а ви будете говорити куди це потрібно віднести. Починаймо!

Форми шкільного булінгу:

- *фізичний (умисні штовхання, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень та ін.);*
- *психологічний (насильство, пов'язане з дією на психіку, що завдає психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно заподіюється емоційна невпевненість)*

Дякую за ваші відповіді, думаю ви всі запам'ятали, що відноситься до булінгу. Отже, зараз ми можемо дати повне визначення, що це таке: **булінг** (у перекладі з англійської - хуліганити, грубіянити) – це **тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного і психічного) з боку дитини або групи дітей до іншої дитини або дітей.**

Пам'ятки для дітей «МЕНІ Є КОМУ ДОПОМОГТИ!»(4хв)

Зараз кожен з вас отримає пам'ятку, на якій зазначено куди ви можете звернутися, якщо постраждали від булінгу. Пропоную вам детально з ними ознайомитися(Додаток Г).

Вправа «Валіза, пральна машина і кошик для сміття»(1 хв)

Мета: зворотній зв'язок

І наостанок, пропоную вам вибрати і наклеїти ваш стікер на одну з трьох катринок, де корзина для сміття означає те, що ви не отримали ніякої цінної інформації або було не цікаво, до пральної машини ви прикріплюєте стікер якщо ви дізнались нові знання, але ще потрібно їх переосмислити, і якщо отримані знання від нашої з вами роботи були цікаві, корисні і нові - то прикріплюйте стікер до валізи.

ДРУГА ЧАСТИНА

Вправа «Ми творимо»(3 хв)

Мета: продемонструвати неповторність кожної людини, зняття емоційного напруження.

Тепер давайте трохи з вами пограємо. Кожен з вас бере серветку і чітко виконує мою інструкцію:

- *Складіть салфетку в двічі.
- *Складіть салфетку ще раз вдвічі.
- *Відірвіть правий верхній кут.
- *Складіть ще раз вдвічі і відірвіть ще раз правий верхній кут.
- *Складіть ще раз вдвічі і відірвіть ще раз правий верхній кут.
- *Закінчили. Розгорніть салфетку і подивіться, що у вас вийшло.

Обговорення: Як могло таке статися? З чим пов'язана така розмаїтість малюнків?

Завдання отримали всі одне, але кожен по різному виконав його. Так само і виходів із конфліктних ситуацій, які провокують булінг є багато. Головне їх шукати.

Вправа «ТАК/НІ»(6 хв)

Мета: донести учням інформацію про соціальну структуру булінгу

Всі ви знаєте, що у булінгу завжди задіяні декілька людей, як мінімум двох. Учасників булінгу прийнято називати:

- переслідувач (кривдник, буллер);
- постраждалий (жертва);
- спостерігач (свідок).

Зараз ми можемо пригадати, що можливо кожен з нас мав якусь свою роль у булінгу. Наприклад був спостерігачем, але при цьому не задумувався, що є безпосереднім його учасником.

Зараз ми поділимося наш клас на дві рівні частини. Я буду зачитувати вам відповіді на питання «Що потрібно робити, якщо ви стали свідком булінгу?», а ваше завдання переходити на право, якщо погоджуєтеся з твердженням, і на ліво, якщо не погоджуєтеся. Все зрозуміло? Слухаємо уважно!

- поскаржитися директору
- знімати на відео
- покликати охорону/поліцію/когось дорослого (якщо поза школою)
- вступитися за жертву
- виступити на стороні булерів
- подзвонити батькам
- просто піти геть
- просто дивитися

Обговорення справи:

1. Які, на вашу думку, можуть бути ще варіанти поведінки у такій ситуації
2. Чи ставали ви у реальному житті свідком булінгу?
3. Який варіант поведінки ви обрали?
4. Яка поведінка, на вашу думку, є найбільш ефективна?

Вправа «Конфлікт на мості» (5 хв)

Мета: навички подолання булінгу та комунікування в складних ситуаціях.

Зараз вам буде потрібно розрахуватися на перший/другий. «Одинички» стають з правого боку, «двієчки» з лівого. Між вами є міст(міст викладений за

допомогою двох ниток, ширина містка має бути не більше 30 см), як бачите, ширина цього мосту невелика, ваше завдання: двоє людей, по одному з кожного боку, одночасно мають пройти через цей міст і не зайти за лінію. Успіхів!

Обговорення:

1. Чи легко вам було розминатися на містку?
2. Чи було таке, що ви заступали за лінію?
3. Чи домовлялися ви про те, як будете переходити?
4. Чи легко було домовитися?

Вправа «5 кроків, які допоможуть розповісти про булінг»(10хв)

Якщо ви стали жертвою булінгу, про це потрібно розповісти. Це обов'язково має бути вчитель чи ще хтось зі школи, це перш за все має бути людина якій ви довіряєте: мама/тато, брат/сестра, друг/подруга тощо. Але варто зазначити, що говорити про це не так вже і просто. Тому сьогодні, я хочу розповісти вам про метод 5-ти кроків, які допоможуть вам наважитися розповісти про булінг.

(На підлозі, по порядку, розкладені 5 листів форматом А-4, на яких прописані кроки, листи перевернуті до верху пустою стороною. Діти стають на перший крок. Ведучий відкриває «перший крок» і пропонує порозмірковувати над заголовком, що там мається на увазі. Діти пропонують варіанти, після чого ведучий озвучує правильну відповідь після чого переходять на наступний «крок»)

Перед вами перший крок. Подивіться уважно на його назву і подумайте, що це означає. *Діти пропонують варіанти.*

Крок перший: «СПРАВИТИСЯ З ЕМОЦІЯМИ»

Подумайте про те, що вам заважає про це говорити, чому досі нікому не сказали? Можливо вам соромно чи страшно. Але відчувати сором чи страх у подібній ситуації це нормально і це не робить вас слабкими. Це нормальна реакція для ненормальної ситуації.

Крок другий: «ЗНАЙТИ ЛЮДИНУ, ЯКІЙ ДОВІРЯЄШ»

Подумайте з ким ви могли б про це поговорити, хто б вас вислухав і за необхідності допоміг. Це можуть бути друзі, батьки, брати/сестри, вчитель, соціальний педагог, психолог. Але ви маєте довіряти цій людині.

Крок третій: «ПРОРЕПЕТИРУЙТЕ»

Подумайте про те, що ви хочете сказати і як ця людина могла б вам допомогти. Найкраще було б це завчасно прописати на папері, що сказати, описати що ви відчуваєте і попросити нікому не розповідати.

Крок четвертий: «ОБЕРІТЬ ПРАВИЛЬНИЙ ЧАС»

Обирайте відповідний час, щоб комусь розповісти. Час, коли ця людина буде найменше відволікатися, коли вся її увага буде максимально спрямована на вас. Бажано також обирати місце, де вам буде комфортно і затишно говорити, де ви відчуваєте себе в повній безпеці.

Крок п'ятий: «НЕ ЗДАВАЙСЯ!»

Якщо ви комусь розповіли про вашу проблему, але не отримали тієї підтримки чи допомоги на які розраховували – не здавайтеся! Можливо ви обрали не той час, можливо у цієї людини на той момент були власні проблеми і це нормально. Оберіть інший час, спробуйте ще раз, розкажіть іншій людині, але пам'ятайте, що завжди є той, хто готовий вас вислухати і допомогти вам.

Зворотній зв'язок (6хв)

Ось наше заняття і підходить до завершення, але перш ніж попрощатися, я хочу попросити вас відповісти на пару запитань, щоб дізнатися наскільки корисним виявилось наше заняття(Додаток В).

Прощання(10 сек.)

Мені приємно було з вами працювати і сподіваюсь, що це було взаємно! Дякую за вашу участь! До нових зустрічей!

Дайте, будь ласка, відповіді на запитання:

1. Сьогодні на занятті я дізнався(лась) _____

2. Мені було цікаво _____

3. Я запам'ятав (ла)

4. Я зможу використати у житті те, що _____

5. Я б хотів(ла) розповісти й іншим про те, що

ДЯКУЮ!!!

МЕНІ Є КОМУ ДОПОМОГТИ

ЩО ТАКЕ БУЛІНГ?

Булінг – це агресивна поведінка однієї людини (або групи людей) до іншої, яка виражається у цькуванні, залякуванні, приниженні гідності, фізичному змушуванні задля демонстрації зверхнього та зневажливого ставлення.

#СтопБулінг

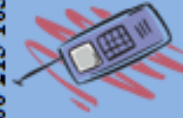
ЯК Я ВІДЧУЮ, ЩО СТАВ ЖЕРТВОЮ БУЛІНГУ?

- мені стає байдуже до того, що раніше мене захоплювало і до чого я мав інтерес;
- я побоююсь йти до школи, зустрітись із

- кривдником, бути об'єктом знущань, насмішок, стусанів
- у мене з'являється бажання звести рахунки, покарати кривдника;
- мені хочеться ізольоватись від усіх, усамітнитись, дяти так, щоб мене ніхто не чпав

ЩО РОБИТИ ЯКЩО СТАВ ЖЕРТВОЮ БУЛІНГУ?

- Звернись до класного керівник (соціального педагога, психолога)
- Якщо в школі не розв'язали проблему звертайся із заявою до поліції - 102
- Якщо тобі необхідна правова допомога звернись до Єдиного контакт-центру безоплатної правової допомоги - 0 800 213 103

- Якщо ти зіштовхнувся із кібербулінгом (знущання в Інтернеті) чи Інтернет-шахрайством, ти можеш

звернутись до кіберполіції за посиланням:

<https://www.cybercrime.gov.ua>

- Якщо тобі необхідна психологічна допомога – звернись на національну дитячу гарячу лінію – 116 111

#НіЦьКувсянню

**Зушиємо Булінг
Разом!**

незручними, такими, що вимагають додаткових зусиль та руйнування наших сталих практик педагогічного впливу, додаткових економічних витрат і пошуків нестандартних рішень.

Висновок – ми, кому сьогодні довірена символічна влада інституту первинної соціалізації, маємо бути, а не мати, транслявати вказані ідеологічні орієнтири не тільки у комунікативних деклараціях, а у повсякденних практиках, змінюючи себе заради змін у картині світу дитини. Маємо вийти за межі декларацій, цитат, офіційних повідомлень у метафору безумовної позитивної уваги до дитини.

Список використаних джерел:

1. Отрешко Н.Б. Трансформация эпистемологических оснований социологии: субъект, метод познания, картина мира – К.: Институт социологии НАН Украины, «ВИПОЛ», 2009. – 268 с.
2. Головаха Є. Ціннісні засади і бар'єри модернізації українського суспільства // Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України. – К.: ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2014. – С.83–96.

Ярослава Литвиненко,

yaryna.lytvynenko@gmail.com

ОР «Бакалавр», спеціальність: «Соціальна педагогіка»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Особливості впровадження антибулінгових заходів в середній школі

Явище булінгу є дуже поширеним в сучасній школі, але цю проблему замовчують та не афішують випадки знущань. Лушпай Л. І. визначає «булінг» (від англ. to bull – переслідувати) як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили[2].

На даному етапі прийнято вважати, що допомоги потребують лише жертва та кривдник, проте булінг здійснює вплив на всіх учасників групи чи

класу дітей, де він виникає. Тому, як зазначає Воронцова Т. В., програма профілактики шкільного булінгу в освітньому середовищі має передбачати формування у здобувачів освіти умінь і навичок розвитку і підтримки здорових міжособистісних відносин[1].

Актуальність цього явища обумовлюється також тим, що збільшується кількість фіксованих випадків булінгу. Відповідно до проведеного анкетування (загальна кількість респондентів становила: 39 учнів), на базі Київської загальноосвітньої школи №27 Шевченківського району, нами було виявлено, що більша половина респондентів(77%) стикалися з булінгом в школі від однолітків в тих чи інших проявах.

Для детального вивчення засобів профілактики булінгу в шкільному середовищі був використаний метод аналізу документації соціального педагога вище зазначеної школи. В результаті проведеного аналізу, були визначені класи, які безпосередньо потребують особливої уваги з боку психологічної служби школи, так як там найчастіше фіксувалися прояви булінгу протягом навчального року(сьомий і шостий клас). Відповідно до плану соціального педагога школи, з даними класами проводилися профілактичні заходи такого роду: анкетування на початку навчального року для соціологічного зрізу; профілактичні бесіди на тему булінгу та агресивності; проведення тематичного заходу до дня безпечного Інтернету і боротьби з кібербулінгом; протягом навчального року були проведені індивідуальні бесіди соціальним педагогом з учнями, які систематично, без поважної причини, прогулювали уроки і порушували правила поведінки в школі; класними керівниками були проведені виховні години щодо формування толерантної поведінки в учнів; були запрошені працівники поліції задля проведення виховних бесід щодо можливих наслідків скоєння неповнолітніми правопорушень та адміністративної відповідальності батьків учнів.

Надалі нами був використаний метод спостереження за проведенням профілактичних заходів із зазначеними класами. Були відвідані такі заходи: лекція офіцера поліції, виховна година, уроки в сьомому та шостому класах.

Проаналізувавши лекцію шкільного офіцера поліції, можна зробити висновок, що в основу даного заходу було покладено метод залякування, за допомогою демонстрації відеороликів в яких зображено найгірший варіант розвитку подій та неодноразове наголошення на грошових штрафах за скоєння правопорушень. Все, що змогли винести для себе учні після профілактичної бесіди – це сума, на яку потрібно вкрати, щоб настала адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Була можливість спостерігати за алгоритмом дій працівників школи у випадку скоєння учнями булінгу. Вчитель, який став свідком, повідомив про дану ситуацію директора школи. Керівник закладу скликав засідання комісії з розгляду випадків булінгу, до складу якої увійшли вчителі, батьки «булера» та соціальний педагог. Комісія визнала, що це був булінг, а не одноразовий конфлікт, тому директор школи був зобов'язаний повідомити уповноважені підрозділи органів Національної поліції України. Надалі з учнем вів бесіду шкільний офіцер поліції.

З метою спостереження за поведінкою учнів та ставленням вчителів до дітей, були відвідані та проаналізовані уроки в шостому та сьомому класах. Щодо вчителів, варто зазначити, що яскраво виражене упереджене ставлення до даних класів, що виражається у таких висловах: «клас, де процвітає булінг», «в'язниця за ними плаче» тощо. Відповідно, булінг сприймається тут як норма як по відношенню до вчителів, так і учнів, а випадки добросовісної поведінки учнів – як виключення з правил.

Під час відвідування виховної години, яка проводилася у сьомому класі класним керівником, на тему профілактики шкідливих звичок, була можливість спостерігати за ставленням класного керівника до свого класу. У ході заняття, він позиціонував себе як свого роду «моралізатор» по відношенню до учнів, виступав з позиції «зверху до низу», що значно

знижувало зацікавленість дітей до матеріалів, що він хотів висвітлити. Серед учнів було яскраво виражене відчуття незадоволення, глузливе ставлення до класного керівника, який розповідає практично в одну сторону інформацію.

У ході бесіди із соціальним педагогом школи, було з'ясовано, що педагогічні працівники та психологічна служба школи планують пройти онлайн курс на базі безкоштовної масової відкритої платформи «PROMETHEUS», який має назву «Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти». Даний курс націлений на розуміння працівників освіти як діяти, щоб заклад освіти став простором поваги та безпеки як для дітей, так і для вчителів [3].

Відповідно до проведеного аналізу, можна відмітити такі позитивні моменти як: прагнення педагогічних працівників розвиватися, шукати нові адекватні та ефективні шляхи вирішення проблеми булінгу і що важливо не замовчування випадків скоєння булінгу. Щодо негативних сторін: на даному етапі, всі заходи з профілактики булінгу в загальноосвітній школі спрямовані лише на засвоєння учнями певного теоретичного матеріалу, повністю відсутня практична частина відпрацювань конкретних навичок серед учнів протидії булінгу; вчителі здебільшого виступають у ролі «моралізаторів» та «суддей»; робота проводиться в основному з «жертвою» та «кривдником», мало уваги надано категорії «свідків», хоча необхідно підкреслити, що саме мовчазні спостерігачі самою своєю мовчанкою в більшості випадків уможливають скоєння булінгу.

Важливо розуміти, що антибулінгові заходи будуть ефективними лише тоді, коли вони відповідатимуть віку, рівню обізнаності учнів щодо конкретних аспектів (тем) цієї програми, їх досвіду, їх потребам. Заходи мають бути спрямовані не лише на засвоєння теоретичного матеріалу, але й на практичне відпрацювання вивченого. Також важливий елемент, це поведінка і ставлення вчителів та ведучих заходів з профілактики, вони мають: уникати оціночних суджень; висловлювати підтримку всім учасникам булінгу; завжди заохочувати позитивну поведінку серед учнів; заохочувати

групову взаємодію; спонукати учнів обмінюватися досвідом; робити заняття однаково інформативними та розважальними.

Список використаних джерел:

1. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) [Електронний ресурс] / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко та ін. – К.: Алатон, 2017. – Режим доступу: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcLXZwZVlJaFBCS3c>.
2. Лушпай Л.І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) / Л.І. Лушпай // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 126 – 131.
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://edx.prometheus.org.ua/dashboard>.

Арзи Мамбетова,
arzy308@gmail.com
аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Інститут політичної і соціальної психології НАПН України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Рада молодих вчених факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка
НТСА факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка
Університет соціальних та гуманітарних наук у Варшаві, Польща
Університет імені Масарика, м. Брно, Чеська Республіка
Білоруський державний університет, м. Мінськ, Республіка Білорусь
Університет прикладних наук Західної Македонії, м. Козані, Греція
Білоруський державний педагогічний університет
імені Максима Танка, м. Мінськ, Республіка Білорусь
НОВІА університет прикладних наук, м. Вааса, Фінляндія
Університет м. Печ, Угорщина
Університет м. Гранади, Іспанія

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ВЕСНА-2019

МАТЕРІАЛИ
XXI Міжнародної конференції
молодих науковців

ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
(PPMSRPR)

19 квітня 2019 р.

Київ

тощо), які впевнено експлуатуються магами, астрологами та екстрасенсами в пояснювальних принципах. Вона подала їм приклад соціальної організації співтовариство екстрасенсів, магів і чаклунів, що переживає зараз процес інституціоналізації, моделює організацію наукової спільноти, створюючи інститути і академії, прислужуючи собі вчені ступені магістрів білої і чорної магії або професорів парапсихології. І нарешті, саме наука своїми відкриттями не раз руйнували звичне світосприйняття, вселила людству, що все можливе навіть те, що зараз здається абсолютно нереальним [3].

Таким чином, виходячи з цього положення психологічна наука належить до груп, кожна з них «чіпляється» за свою теоретичну та методологічну платформу, й підходить до вивчення людської природи озброєння конкретними методами, використовуючи свою термінологію, журнальними іншими атрибутами своєї школи (напряму).

Розмаїття наукових інтересів, методологічні принципи і соціальні ситуації, в якій діяли вчені першої третини XX ст., не дозволяли прийти до загального розуміння цілей, предмета психології та її методів.

Список використаних джерел: 1. Василюк Ф. Е. Методологічний зміст психологічного схизиса / Ф. Е. Василюк // Вопросы психологии. – 1996. № 6. – С. 25-40. 2. Mahoney, M. Scientists as subjects: The psychological imperative. Cambridge: Ballinger Publ. Co, 1976. 3. Weimer, W. V. Psychology and the conceptual foundations of science. Hillsdale: Hillsdale Publ. Co, 1976.

ІНТЕРАКТИВНЕ ЗАНЯТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАСІД ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Литвиненко Ярослава Валентинівна

студентка 4 курсу освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Факультет психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Явище булінгу надзвичайно поширене в сучасній школі, але цю проблему замовчують, не афішують випадки знущань, її не прийнято обговорювати з одного боку, педагогічний колектив, дбаючи про власну репутацію, ігнорує її з іншого – батьки, які, хвилюючись за власних дітей, просто передають її до іншого навчального закладу. Проте, варто зазначити, що булінг здійснює вплив на всіх учасників групи чи класу дітей, де він виникає.

Л. І. Лушпай визначає «булінг» (від англ. to bull – переслідувати) як «пожачку агресивну поведінку дітей шкільного віку, яка призводить до травмування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, виключення та демонстрації сили [2]. Агресивні прояви у міжособистісних стосунках учнівської молоді призводять до ускладнення соціокультурних умов життя агресують негативні явища в учнівському середовищі: дезорганізують діяльність групи, підвищують рівень конфліктності і погіршують морально-психологічний клімат та впливають на можливості самореалізації особистості у соціальному середовищі. Тому, як зазначає Т. В. Воронцова, програма профілактики шкільного булінгу в освітньому середовищі має передбачати формування у здобувачів освіти умінь і навичок розвитку і підтримки здорових міжособистісних відносин [1].

У 2018 році у Верховній Раді України зареєстровано законопроект, щодо профілактики булінгу. Законопроект пропонується на законодавчому рівні визначити поняття булінг, шляхи протидії цьому явищу, захист прав дітей, а також інших осіб, що працюють у навчальному закладі, а також встановити адміністративну відповідальність за булінг, приховування випадків булінгу педагогічним, науково-педагогічним, науковим співробітником, керівником або викладачем навчального закладу [3].

Актуальність цього явища обумовлюється також тим, що збільшується кількість фіксованих випадків даного явища. Відповідно до проведеного дослідження (загальна кількість респондентів становила: 39 учнів), на базі Київської загальноосвітньої школи № 27 Шевченківського району, нами було вивчено, що більша половина респондентів (77%) стикалися з булінгом в школі від однокласників в тих чи інших проявах. Варто також зазначити, що лише 5% опитуваних зізналися, що чинили булінг над іншими і 25% відповіли, що не впевнені, що то був саме булінг. Такий розподіл результатів може свідчити про те, що підлітки, самі того не розуміючи, не усвідомлюючи наслідків, помагають булінгу над іншими учнями.

Також аналізуючи дані можна побачити, що заходи щодо профілактики булінгу проводяться у вигляді виховних годин, що носять формат лекції (79%) або в якості бесіди з шкільним офіцером поліції. Даний формат роботи не є ефективним так як соціальний педагог тут виступає в ролі «моралізатора» для учнів з позиції «зверху до низу», відповідно заходи спрямовані на залякування підлітків щодо можливих наслідків.

- Гончаренко А. І. Чинники емоційного благополуччя у молодших школярів 112
- Гричук Е. Ю. Вивчення рівнів та компонентів територіальної ідентичності 114
- Дарвінцов Н. Р. Аналіз тенденцій самоцінювання стратегій прийняття рішень у осіб, залежних від психоактивних речовин 117
- Демченко Н. Ю. Психологічні аспекти розвитку творчих здібностей майбутніх викладачів закладів вищої освіти 120
- Денісієвська А. Є. Суб'єктивна якість сну у студентів-психологів 124
- Деркач О. А. Роль студентського парламенту в автономних університетах Польщі 126
- Добровольська Н. А. Інтенціональні здібності як компонент структури обдарованої особистості 128
- Дорошенко А. О. Індикатори виміру інклюзивного середовища в загальноосвітньому навчальному закладі 131
- Дудкевич М. О. Особливості розвитку емоційного інтелекту учнів фізико-математичного ліцею 133
- Сторова О. О. Формування «Я-концепції» підлітків засобами театрального мистецтва 136
- Заць А. А. Зміна парадигми у глибокій психології особистості: від структурного розуміння до процесуального 139
- Зайка О. А. Освітні технології розвитку емоційного інтелекту майбутніх управлінців у вищій школі 142
- Запека Я. Г. Самофактивність особистості як одна з основ професіоналізації студентів 145
- Зеленько А. С., Яценко Н. О. Соціалізація інтернаціонального студента 147
- Змага А. Г. Дитячо-батьківські стосунки як чинник виникнення розладів афективного спектру в дитячому та підлітковому віці 151
- Зубенко О. М. Роль інфантильного травматичного досвіду особистості у забезпеченні якості партнерських стосунків у жінок 154
- Костян К. І. Формування емоційно безпечного середовища в учнівських колективах 157
- Кошечко Н. В. Специфіка підготовки майбутніх викладачів з педагогіки конфлікту в класичних університетах США та Канади 159
- Гончаренко С. І. Роль ідентичності особистості як детермінанта групової консолідації 161
- Гришнова Ю. М. Психологія поведінки неповнолітніх правопорушників у фруструючих ситуаціях 117
- Гришук К. І. Особливості переживання особистістю психологічного часу в умовах віртуальної реальності 120
- Гулишова О. О. Healthly and Fulfilling Life of a Modern Student: Personal, Professional and Creative opportunities for Self-Realization 124
- Гуранов А. О. Розвиток особистості в етнічній культурі 126
- Гурін Д. І. Учасна психологія в стані загострення кризи: історико-психологічний контекст 128
- Гутишченко Я. В. Інтерактивне заняття як соціально-педагогічний засіб профілактики шкільного булінгу серед підлітків 131
- Гамбєтова А. А. Сім'яні цінності як основа культури сучасного суспільства 133
- Маріуп І. О. Освітнє середовище університету в умовах глобалізації 136
- Марченко С. О. Ставлення батьків до перебування дитини в інклюзивному освітньому середовищі 139
- Місєнг Д. В. Особливості стилю життя особистості на рівні загальних взаємовідносин зі світом у період старшого підліткового та юнацького віку 142
- Мосейко В. В. Метaproграми в психодіагностиці особистості 145
- Олійницька Ю. М. Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку державними та громадськими організаціями 147
- Овманюк Г. М. Психологічне благополуччя як показник особистісної зрілості 151
- Павелків В. Р. Особистісний вимір: субкультура та агресія 154
- Панасюк В. М. Деструктивні соціальні тенденції молодіжних субкультур 157
- Печиборщ А. Р. Професійне благополуччя трудових мігрантів 159
- Пирчук К. Г. Як можна допомогти і які засоби підтримки можна застосувати до особистості, що знаходиться у кризовій ситуації? 161
- Прелко В. В. Психологічне значення етнонаціональних установок

СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Мамбетова Арзи Алімівна

аспірантка кафедри психології розвитку
Факультет психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Останнім часом вчені приділяють особливу увагу кризовим явищам у сфері сімейних відносин: падіння життєвого рівня сімей з дітьми, зниження виховної функції сім'ї, збільшення числа розлучень, соціальне сирітство. Ці негативні явища виникають в тому числі через те, що спеціальна підтримка сім'ї не знаходить належної уваги ні у держави, ні у суспільства в цілому.

На сучасному етапі, коли інститут сім'ї зазнає серйозних змін, важливо розглянути сім'ю як цінність, вироблену людством, усвідомити реальну цінність цієї цінності сьогодні і передбачити її розвиток в перспективі. Отже, розгляд традиційних сімейних цінностей як основи формування культури сучасного суспільства і особистості можна вважати актуальним. І від того, які результати по збереженню і формуванню даних цінностей будуть досягнуті, багато в чому залежить як розвиток окремої особистості, так і культура сучасного суспільства в цілому.

Сімейні цінності – явна (відкрито схвалюється і культивована в колі сім'ї) або неявна сукупність уявлень, характерна для сім'ї. Вона впливає на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності, взаємодії і т.д. [1]. Головна особливість сімейних цінностей полягає в тому, що їх орієнтація спрямована на благо людини, сім'ї і життя на землі. У сімейних цінностях відсутня турбота про людину, визнання її як цінності, любов і повага до неї, вишуканість і благоговіння перед людським і будь-яким іншим життям. Формування сімейних цінностей це важлива необхідність. Жодна нація, жодна культура спільність не зуміла обійтися без сім'ї, що грає важливу роль в життєвих процесах суспільства, в поліпшенні демографічних процесів.

Одним з провідних сучасних дослідників ціннісних орієнтацій особистості є швейцарський вчений Ш. Шварц. Його науковий інтерес охопив цінності різних культур і народів. Спираючись на роботу попередників, він відібрав цінності, використовувани в найбільш популярній методиці визначення інструментальних

У відповідності із вищезазначеним, нами була розроблена та апробована інтерактивне заняття для учнів 6-го класу, в основу якої були покладені наступні принципи: інтерактивність; включеність в дію; використання візуальних засобів; рольове програвання. Метою інтерактивного заняття сформування у дітей уявлення про булінг та його прояви; знайомство із способами протидії булінгу; напрацювання навичок подолання булінгу та ефективного комунікування в складних ситуаціях.

Проведення інтерактивного заняття здійснювалося в два етапи: 1) теоретичний, спрямований на освоєння концептуальних понять, дефініцій (перегляд відео-матеріалів, бесіди, дискусії); 2) практичний, спрямований на відпрацювання та освоєння отриманих знань та навичок (вправи, кейси); етап рефлексії, під час якого відбувалась фіксація напрацьованих способів дій і виявлення готовності застосовувати їх у реальному житті.

Для виміру ефективності впливу даного соціально-педагогічного засобу профілактики шкільного булінгу на підлітків нами були використані анкети для зворотного зв'язку. Аналіз отриманих результатів показав, що 86% учнів готові використовувати отримані знання у повсякденних ситуаціях. 95% зазначили, що дана форма роботи є інформативною та дозволяє відпрацювати конкретні моделі поведінки у конфліктних ситуаціях.

Список використаних джерел: 1. Воронцова Т. В. Вчимось жити разом: Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основа і старша школа) [Електронний ресурс] / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко та ін. – К.: Алатон, 2017. – Режим доступу: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bz49FAq09WcLXZwZVlaFBCS3c>.
2. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) / Л. І. Лушпай // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 136-137.
3. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

СЕРТИФІКАТ
Виданий 07.05.2019

Цей сертифікат засвідчує, що

Ярослава Литвиненко

успішно закінчив(ла) курс

**Протидія та попередження булінгу (цькуванню)
в закладах освіти (80 годин),**

наданий викладачами курсу
через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus**.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Хобзей Павло Кузьмович
Перший заступник міністра освіти і науки України

Автентичність цього сертифікату може бути перевірена за <https://courses.prometheus.org.ua/18090/cert/6fe5d1c182334a5f813ad75434bce5a/>